

Історичні науки

УДК 94(5)

Громік Олександр Володимирович

студент

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Hromik Oleksandr

Student of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА, ДЕРЖАВИ І
ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЯПОНІЇ ПІСЛЯ РЕСТАВРАЦІЇ МЕЙДЖІ: БАЧЕННЯ
ЮКІЧІ ФУКУДЗАВИ
FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIETY, STATE AND
CIVILIZATION OF JAPAN AFTER THE MEIJI RESTORATION: THE
VISION OF YUKICHI FUKUDZAWA**

Анотація. За працею Юкічі Фукудзави «Заклик до навчання» з'ясовано погляди автора на розвиток японського суспільства, держави й цивілізації після реставрації Мейджі.

Ключові слова: Юкічі Фукудзава, японська цивілізація, західна цивілізація, суспільство, уряд, держава.

Summary. The author's views on the development of Japanese society, the state, and civilization after the Meiji Restoration have been clarified in Yukichi Fukuzawa's work "An Encouragement of Learning."

Key words: Yukichi Fukuzawa, Japanese civilization, Western civilization, society, government, state.

Праці Юкічі Фукудзави, видатного японського філософа доби Мейджі, справили чималий вплив на модернізацію Японії. Першу з

найвідоміших своїх праць — «Ситуація на Заході» — Фукудзава написав після поїздки до Америки та Європи. У ній подано простий опис політичних, економічних і культурних інституцій Заходу [2]. 1872 року вийшла друком його книга «Заклик до навчання», у якій автор дає оцінку освіченості тогочасного японського суспільства, виокремлює в цьому контексті низку проблем, зокрема пов'язаних із ментальністю японців, подає своє бачення належного устрою японського суспільства, висловлює різноманітні думки щодо міжцивілізаційних відносин. Завданням поточної роботи є з'ясування відображених у праці «Заклик до навчання» поглядів Фукудзави на означені проблеми, що може бути актуалізованим із позицій як інтелектуальної історії, так і соціальної (оскільки Фукудзава був представником тодішньої інтелігенції Японії).

Японія стрімко розвивалася після поразки шьогунату у війні Бошін. Фукудзава схвально оцінював зміни, що відбувалися: «З часів реставрації Мейджі політика японського уряду неабияк покращилася. У зовнішніх справах ми маємо регулярні зносини з іноземцями у відповідності з міжнародним правом. Всередині країни влада проголосила особисту незалежність людей та вже дозволила використовувати родові імена та їздити на конях простим людям» [1, с. 6]. З цього видно, що автор у розглядуваній праці мав намір висвітлювати як міжнародне, так і внутрішнє становище тодішньої Японії. Однак чільне місце в «Заклику до навчання» все-таки посідає аналіз проблем суспільного розвитку Японії. Особливо актуальним для Фукудзави було питання правового становища звичайних японців, оскільки він уважав реалії відносин між соціальними групами за часів шьогунату причиною негативних змін у ментальності японців, які заважали країні розвиватися в нових умовах: «навіть яструби, що полювали для шьогуна, мали більше гідності, ніж люди» [1, с. 7]. Фукудзава відзначав, що попри описані зрушення (правове становище звичайних людей, на його думку, тепер уже не відрізнялося від становища колишніх самураїв), старі

звички простолюду залишалися такими самими, як у старі часи, а тому супроводжувалися відчуттям меншовартості, підлеглості, скованості волі. «Шьогунат навмисно увіковічив їхні невігластво й підкореність», — твердив автор [1, с. 24].

Фукудзава виводить описані проблеми з приниженого становища окремих соціальних груп протягом багатьох поколінь — зі страждань, спричинених самурайською сваволею, і надужиттів судових інстанцій. «Не тільки шьогунат, але й кожен із трьохсот даймьо очолював невеликий уряд у своєму володінні. Вони ставилися до простих селян і містян деспотично, іноді здавалися співчутливими до них, але не визнавали їхніх невід'ємних прав» [1, с. 14]. Фукудзава ілюструє свої роздуми багатьма прикладами. Ось один із них: «якщо виходець із сільської місцевості набере сміливості зайнятися торгівлею з іноземцями в Йокогамі, його спочатку злякає їхній фізичний розмір, потім — кількість їхніх грошей, розмір їхніх торговельних домів, швидкість їхніх пароплавів. <...> Коли іноземці наполегливо просуватимуть якісь необґрунтовані умови угоди, він буде не тільки засліплений — він дрижатиме перед їхніми владою та престижем. Попри те, що торговець усвідомлюватиме необґрунтованість їхніх пропозицій, він усе одно врешті потерпить як колосальні збитки, так і величезне особисте приниження. Однак це буде поразка не лише його, а цілої нації» [1, с. 24].

Як видно з цитати вище, роздуми Фукудзави міцно пов'язані з занепокоєнням щодо становища Японії, у них відчутна тривога його як патріота: «Може здатися, що японська цивілізація нині має успіхи в деяких відношеннях у порівнянні з колишнім станом справ, але врешті — ми досі не можемо бути певними щодо незалежності Японії» [1, с. 27]. Автор постає послідовним критиком ізоляціонізму. Прихильників сакоку він порівнює з жабою на дні криниці, — героїнею одного китайського прислів'я, — оскільки їхні погляди на місце Японії у світі вузькі, а їхні аргументи не заслуговують уваги [1, с. 6]. Внутрішнє становище Японії Фукудзава розглядає в

комплексі з зовнішньополітичним, наголошуючи, що друге впливає з першого. Він гостро відчував певну відсталість Японії («здається, всі нестачі на нашому боці, а всі таланти — на їхньому» [1, с. 75]), не будучи, проте, всеохопно підкореним цьому відчуттю, оскільки виділяв конкретні проблеми суспільства і пропонував шляхи їх розв'язання, вірячи, що Японія може перемогти Захід в «інтелектуальному змаганні» [1, с. 74], і водночас підкреслював, що Захід і Японія мають учитися одне в одного: «Японія та країни Заходу — це народи, які живуть між одним небом і землею, відчують тепло того самого сонця, дивляться на той самий місяць, мають однакові океани та повітря й ті самі людські почуття. Тому нації, які мають, повинні ділитися з тими, які не мають» [1, с. 6]. Так підходячи у викладі думок до питання міжцивілізаційних відносин, Фукудзава згодом давав зрозуміти, що точно не бажав вестернізації Японії як такої. Він критикував тих, хто переймав західний спосіб життя, не ставлячи під сумнів окремі його аспекти. Західна цивілізація, на думку Фукудзави, мала свої недоліки (як-от нерівний розподіл багатств), а японська — свої переваги, хоча й «вищість Заходу» він визнавав «безумовно дуже великою» [1, с. 112]. Автор пропонував керуватися національною й цивілізаційною гідністю у відносинах з іноземцями: закликав будь-що захищати престиж і славу батьківщини «без страху перед військовими кораблями Англії та Америки». Якщо нація буде зганьблена, кожен японський громадянин має бути готовим віддати життя задля захисту національної незалежності [1, с. 6].

Отже, у питаннях орієнтирів розвитку Японії Фукудзава надавав перевагу Заходу, але пропонував радше наздогнати останній в цьому розвитку, ніж вестернізувати країну взагалі. Автор наводив приклади тодішніх Туреччини, Індії та Китаю, незалежність яких, на його переконання, була поставлена під загрозу через зацикленість їхніх народів на собі. Особливо цікавою є його аргументація щодо непідхожості китайського взірця: Китай, на думку Фукудзави, поведився так, наче у світі

не було жодної іншої країни, а його мешканці погордливо називали всіх іноземців варварами. За це Фукудзава порівнював Піднебесну з егоїстичною людиною розпусних звичок, яка не досягла справжньої — природної — свободи [1, с. 6]. Про прихильників конфуціанства Фукудзава висловлювався так: «Ті, хто хоче застосувати до Японії Мейджі вчення двохтисячорічної давнини, не знають істинної цінності речей» [1, с. 96]. Автор зрештою підсумовує: «Китай може бути нашим близьким сусідом, але його становище невимовно сміховинне» [1, с. 82].

Приклади інших держав Фукудзава використовує радше як мірило в аналізі проблем японського суспільства: «Нині всі справи мають вирішуватися в порівнянні з іншими країнами. Але японська цивілізація, ледве досягнута нашими предками, не йде в порівняння з Західною. Тому ми маємо нарікати на наші власні недоліки й наслідувати західну модель» [1, с. 38]. Узагалі мислитель поділяв шлях розвитку цивілізації на три фази — примітивну, напіврозвинену та власне цивілізацію. Японії він «діагностував» перебування на другій фазі [1, с. 19]. На його переконання, жодна з трьох сфер, розглядуваних ним як необхідні для побудови сучасної цивілізації, — науки, підприємництва та закону, — не досягла в Японії зрілості. У чому ж була проблема? Упродовж усієї книги Фукудзава відстоював думку, що неможливо примусити цивілізацію розвиватися тільки силою держави. Прогрес, досягнутий після реставрації Мейджі, він називає непропорційним кількості енергії та грошей, що були витрачені на нього, додаючи: «Фактично влада така сама деспотична, як і раніше, а люди так само дурні, бездуховні й безсильні» [1, с. 29]. Отже, філософ убачав певну невідповідність між тим, що називав «зовнішніми формами цивілізації» і духовним розвитком суспільства, його освіченістю. В іншому місці його роботи знаходимо: «Цивілізованість країни не може бути оцінена в термінах її зовнішніх форм. Школи, промисловість, армія та флот є лише зовнішніми формами цивілізації. <...> Але є ще духовний компонент <...>

Без нього школи, промисловість, військові спроможності втрачають сенс» [1, с. 38]. Автор уважав, що успіхи Японії стали наслідком діяльності уряду, у той час як більша частина населення була позбавлена духу незалежності, який, за переконанням Фукудзави, наповнював ці зовнішні форми цивілізації корисним змістом: не держава, а народ має «володіти цивілізацію, ніби це його приватна власність» [1, с. 41].

Важливий аспект соціальної філософії Фукудзави полягає в переконанні, що національна незалежність має впливати з особистої незалежності. Він також відстоював ідею особистої свободи людини у зв'язку зі здатністю до приватної ініціативи, що, очевидно, було продиктовано конкретними обставинами тодішньої соціально-економічної ситуації: він уважав знання, дістані після років наполегливого навчання і величезних грошових витрат, носії яких урешті не змогли самостійно заробляти на життя, несвоєчасними, такими, що не відповідають духу епохи. Цю проблему він пов'язує з упевненістю багатьох освічених японців у тому, що нічого не може бути досягнуто без потрапляння в уряд, засилля якого, на думку автора, було всеохопним: наприклад, Фукудзаву дратували тодішні японські газети, у яких, як він свідчив, ніколи не подавалося негативних оцінок діяльності уряду, а навпаки, кожна «схвальна дрібниця» на його адресу друкувалася жирним шрифтом [1, с. 32]. Автор навіть зробив невтішний висновок, що «в Японії є тільки уряд, але поки ще не народ» [1, с. 32].

«Заклик до навчання» Юкічі Фукудзави, у ґрунті речі, пропонує модель суспільного розвитку, яка наділяє ключовою роллю мікрофактори: навчання, приватну ініціативу, дух особистої незалежності. Праця передає впевненість її автора у спроможності цивілізації подолати наслідки тривалої ізоляції шляхом інтелектуального самовдосконалення — це, безумовно, могло надихнути японців другої половини 19 ст. на ті фундаментальні

зрушення в багатьох сферах суспільного життя, що робили її взірцем для наслідування в очах інтелектуалів багатьох країн Азії та, зрештою, світу.

Література

1. Fukuzawa Y. An Encouragement of Learning. Introduction by Shunsaku Nishikawa. Translated by David A. Dilworth / Yukichi Fukuzawa. New York: Columbia University Press, 2012. 192 p.
2. Fukuzawa Yukichi [Електронний ресурс] // Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Fukuzawa-Yukichi>